

Co je lidskost [příprava]

Ladislav Hejdánek

This serves as a preparation for the final document:

[Co je lidskost \[ad: Vercors \(= Jean Bruller\): Nepřirozená zvířata, Praha 1958\]](#)

jedná se o přípravu k tomuto výslednému dokumentu:

[Co je lidskost \[ad: Vercors \(= Jean Bruller\): Nepřirozená zvířata, Praha 1958\]](#)

◆ recenze, česky, vznik: 16.–21. 3. 1958

◆ review, Czech, origin: 16.–21. 3. 1958

Co je lidskost [příprava] [1958]

16. 3. 1958

Těžko bychom našli otázku, která nejen stojí v základech dnešního myslitelského úsilí na Západě i na Východě, ale která se přímo vnucuje každému opravdovému mysliteli, ba snad každému člověku vůbec (po poučení), protože zároveň natolik charakterisuje dnešní myšlenkové ovzduší na celém snad světě, jako je právě otázka po člověku. Všechny velké moderní problémy duchovní, kulturní, sociální, civilizační vrhají na tuto základní otázku jen nové světlo a jsou jí zase nazpět nově osvětlovány. Novým dokladem pro tuto skutečnost je před šesti lety vyšlý román Jean Brullera Vercorse „Les animaux dénaturés“, který vyšel přede dvěma roky ve Světové literatuře a nyní též knižně pod názvem „Nepřirozená zvířata“ v překladu Aleny Hartmannové (data).

Zvláštní poutavost myšlenkami nabitého utopického románu Vercorsova tkví pro nás v jeho (pravděpodobně nezamýšlené) affinitě k podobenství o milosrdném Samaritánu.

Celý námět je asi takový: anthropologická výprava dosáhne na Nové Guinei svého cíle – jímž bylo najít chybějící článek mezi praopem a člověkem – za překvapujících okolností: nejde o zbytky kostry, nýbrž o živé tvory. Nález se brzo vymkne nezaujatému vědeckému zkoumání a stane se předmětem hospodářského zájmu (-ých interesů). Tropiové, jak byla zvířata nazývána, byli podrobeni testům, které odhalily jejich výjimečné schopnosti. To učinilo z tropiů rázem neobyčejně levné pracovní síly. Okamžitě se počal realizovat krok za krokem velkorysý plán použití desítek tisíc tropiů při zpracování většiny australské produkce vlny. To bylo velkým ohrožením anglickým textilkám -ním továrnám. Protože se celá záležitost nakonec řešila v Anglii, bylo od počátku jasno, že hospodářské zájmy anglického vlnářství budou tlačit na to, aby tropiové byli prohlášeni lidmi a tak byli vyňati z vlastnictví Takurské realitní společnosti, požívající výhradního práva na zužitkování fauny a flory v celé Takuře. Nemusíme pochybovat ani v nejmenším, že to znamenalo pouze prolomení monopolu Realitní společnosti za tím cílem, aby i anglické textilky mohly v budoucnu používat tropiů stejným způsobem.

Avšak napříč tomuto ději se rozvíjí sled událostí daleko mohutnějších, protože hlubších, mravních, duchovních. Teprve na této úrovni získává Vercorsův román přímo filosofického ponoru. Boj za lidskou podstatu tropiů nemůže být doveden do konce bez boje za pochopení podstaty samotného lidství. Hrdina románu, novinář Douglas Templemore, který se vědecké výpravy zúčastní a který dříve než vědecky zaujatí společníci počíná pronikat do podstaty věci a nakonec na sebe vezme odium vraha, aby donutil soudní instituci případem se zabývat, nakonec vidí, že celý případ skončil spíš poloneúspěchem než poloúspěchem, ba snad přímo fiaskem. To málo, co se udělalo, říká, nemůže prospět ničemu, a nadto se to udělalo ze špinavých důvodů. Vlastní otázka zůstala otevřena; a tou již dávno přestali být tropiové a stal se jí sám člověk. Od procesu se očekává něco jako nová dobrá novina, ale marně. Ale očekávání je zklamáno proto, že se jaksi uzavírá skutečné dobré novině, kterou autor jenom naznačuje. Celý román na nás útočí jako jedna jediná výzva, na níž není odpovědi jiné než ta, kterou nám právě ukazuje podobenství a milosrdném samaritánu.

Hrdina románu a s ním řada dalších vidí problém v definici, která by jednou provždy stanovila, co je člověk. Takovou definici však nedovedou podat zoologové a anthropologové, jak se ukáže. Proto je případ učiněn předmětem soudního řízení. Ale i tam se ukáže neschopnost, ba přímo nepřislušnost soudního tribunálu rozhodovat o definici člověka. Nakonec se zdá, že libovůle, jíž se všichni chtěli co nejvíce vyvarovat, slavila svůj triumf. Templemore je osvobozen, protože porota uznala thesi obhajoby, že v době vraždy nebyla oběť lidským tvorem, že tropiové se stali lidmi teprve tím, že byli za lidské bytosti uznáni, přijati, že jim bylo dáno právo na toto označení.

Ještě hlouběji však se vine autorův úmysl, který z románu činí studii o humanismu. Rozumíme-li dobře jeho poselství, vidíme hned na několika místech v románu, jak se tropiové stávali lidmi.

Nejprve se city všech velmi změnily: od výzkumnické lhostejnosti přešly pomalu k upřímné náklonnosti (47). Všichni byli zdrceni, když se dozvěděli o plánech Realitní společnosti (55). I tam, když bylo konečně dosaženo definice člověka, ovšem pochybné a nadto ze špinavých důvodů, přece jenom jde o to, že tu z lidského rozhodnutí byli tropiové pojeti do společnosti lidstva. Na tropiech se dokazuje, že člověk není člověkem jakýmsi přirozeným právem, ale že je za člověka uznán (152). Dokonce je vyslovena otázka, kolik ze z nás lidí by mělo nárok na titul člověka, kdyby každý musel překročit hranici mezi zvířetem a člověkem sám bez pomoci (150).

A tak se obrací celá otázka právě tak, jako ve zmíněném podobenství: napřed šlo o to, co jsou tropiové, zda jsou lidmi či zvířaty, aby bylo jasné, jak se k nim chovat. Posléze se ukazuje, že se stávají lidmi, jakmile se s nimi začne lidsky jednat. Lidskost, lidství není tedy objektivní, přírodní daností, nýbrž závazkem povinností, příkázáním. Nejde o to, lidství konstatovat a rozlišovat člověka od zvířete, ale o to, lidsky jednat.

Nemůžete se ubránit otázce: jestliže tropiové se stali lidmi tím, že lidé je přijali mezi sebe, a jestliže i ti lidé se stali lidmi, protože s nimi jejich rodiče, učitelé, přátelé a vůbec celá společnost jednali lidsky a tedy jako s lidmi, kde má tato tradice počátek? Kde je začátek toho předávání pochopně lidskosti? Tropiové byli osloveni člověkem jako lidé; člověk byl ve svém dětství osloven jako člověk matkou, otcem. Kdy byl po prvé člověk osloven jako člověk? Jak hluše vyznívají v románu taková slova jako o tom, jak lidský rod s konečnou platností rozhoduje o lidských činech: to na čem se usnese, je to, co jsem, co jsi, co jsme my všichni společně. A usneseme se na tom sami pro sebe nestarajíce se o vesmír. (139.) Jak rozumíme postavě Sybil, která se přiznává, že trpí často tím, že tento její život závisí tak docela na ní samé, jen na jejím vlastním úsudku. „Pociťuji z toho někdy ... zavrať ... panickou zavrať ... Nebe je prázdné, Frances, to je pravda, ale člověku není nic platné, že to ví, nikdy si na to nezvykne. Člověk si nezvykne na to, že naše činy nemají žádný smysl... Bůh je stále, stále němý... Nic nám nepodá pomocnou ruku...“ (88).

Ve Vercorsově knížce je uloženo nesmírné bohatství, které je třeba odkrývat na několikrát, na mnohokrát. Čtème pozorně a sledujme s otevřenou myslí všechny polohy jeho výkladu. Román o Nepřirozených zvířatech nám otevře pozoruhodným způsobem řadu příležitostí k tomu, abychom lépe porozuměli sami sobě i křesťanské zvěsti.

19. 3. 1958

Problém tropiů byl nejprve problémem zoologické klasifikace (třídění). Ohraničení tříd je však vždy do velké míry libovolné. Jsou možná různá třídění. Proto zařazení tropiů mělo na této úrovni (v této etapě) pouze formální charakter. Jenom dvěma lidem tato úroveň od počátku nestačí: důvody jednoho jsou theologické (je to benediktin zvaný Pop), druhý – novinář – má rozpaky běžně myslícího člověka, neboť nejasnost, zda jde o člověka nebo o pouhé zvíře, se mu zdá krajně nepřijatelná. Jednoho dne se bude muset rozhodnout tím si je jist (37). – Časem se však city všech velmi změnily. Od výzkumnické lhostejnosti přešly pomalu k upřímné náklonnosti (47). Během času byla dokonce uzavřena opravdová individuální přátelství (50). A tak, když se později výprava dozvěděla o plánech Realitní společnosti, byli všichni zdrceni (55). Pozvou na poradů právníka, který vidí jen dvě možnosti: buď nějaký kongres anthropologů vymezí přesně a nesporně specifické znaky toho, co nazýváme člověkem (56 – hovoří vlastně Greame), tedy buď bude možno získat vědeckou definici, zaručenou nespornou autoritou nějaké oficiální instituce; anebo bude třeba získat rozsudek, který by *ipso facto* vycházel z předpokladu, že tropiové jsou lidé, čím by bylo dosaženo precedentu. První cesta je zřejmě neschůdná: všem je jasno, že se anthropologové nedohodnou. Nikoli proto, že by věc byla nesnadná, nýbrž proto, že je libovolná (57). Mají-li být tropiové zachráněni před plány Realitní společnosti, musí

se prokázat, že nepatří mezi zvířenu, nýbrž mezi obyvatelstvo Takury. Na tomto místě si (zásluhou chirurga Willyho) všichni počnou uvědomovat rozdíl mezi sentimentální náklonností k tropiům, které sice lze rozumět a kterou lze chápat, ale která nemůže mít vlivu na odsouzení plánů Realitní společnosti, a mezi mravní povinností zastat se tropiů, pakliže náležejí k člověčenstvu. (59.) Za těch šest měsíců jsme příliš přilnuli ke svým tropiům. Musíme se tomu vzepřít.“ (Str.59.) Nikdo z výpravy kromě Popa si však neuvědomuje zcestnost pokusu, nechat odpovědět přírodu na otázku, co jsou tropiové (na otázku, zda přirozenost tropiů je lidská). A ani Pop si není vědom tohoto aspektu, ale je na výsost pohoršen. Šlo v podstatě o zkřížení (umělou inseminaci) s člověkem, šimpanzem, gorilou a orangutanem. Všechna tato zkřížení se ujala, takže pokus nic neobjasnil. Mezitím se otázka plánů Realitní společnosti znovu stala naléhavou. Existence tropiů vyvolala k životu také rasisty kteří volali po vědeckém stanovení hierarchie rozsáhlé rodiny člověkovitých, na jejímž vrcholu stojí Běloch – skutečný člověk – a na opačném konci tropi a šimpanz. Iniciativy se – už při křížení – ujal novinář Templemore. Bylo mu jasno, že už nakonec nejde jenom o osud nebohých tropiů ani o jeho tropičátka (celkem šest) – to vše se stává pouhou epizodou. Teď jde o člověka, o lidstvo. Příroda (a tedy i přírodovědci, zoologové, anthropologové, ale i psychologové) – tolik je už jasno – nemůže rozhodovat o podstatě člověka nebo lidstva. Lidstvo samo musí rozhodnout o sobě. K řešení problému má být povolána sama společnost: problém člověka se má stát předmětem práva, předmětem soudního jednání.

Templemore prohlásil první tropiče za svého syna, dal jej pokřtít a zapsat do matriky; jako matku udal „domorodou ženu známou jako Derry“ (81). Potom novorozeněti vstříkl jed, zavolal lékaře, aby konstatoval smrt a uvědomil policii. Tak se problém přenesl na forum soudní. Šlo o to, bude-li mít zákonnost vrch nad zoologií (91).

Soudce sir Arthur Draper měl zvláštní smysl pro samu otázku v její nejhlubší poloze. Ale autor mu kupodivu nedal mnoho příležitosti rozvíjet pozoruhodné teorie. Bylo to pouze pro neúnosnost filosofických spekulací v napínavém románu? To bychom jen stěží mohli dovodit, neboť celý román je přímo protkán filosofií, a nikterak se nezdá, že by to bylo na újmu věci. Jistě jde spíš o autorův záměr.

21. 3. 1958

Dnešní myšlenkové a duchovní ovzduší je na celém světě výrazně charakterisováno starostí o člověka. Člověk bývá ovšem pojmán různě a také ona starost mívá rozličnou povahu. Na Západě zvláště převládá pocit, že v současné krizi je člověk ohrožen nejen zvenčí, ale přímo ve své podstatě, že se dostává do situací, v nichž je ohroženo a často tvrdě potlačováno samotné lidství. Pozoruhodným plodem takového smýšlení je i nedávno vyšlý román Jean Brullera – Vercorse „Nepřirozená zvířata“, který je znám už od r.1956 ze Světové literatury (původně vyšel r.1952 pod názvem „Les animaux dénaturés“; román vyšel v překladu Aleny Hartmannové v Mladé frontě 1957, má 173 strany a stojí 5,- Kčs). V pojetí Vercorse je lidskost a lidství ohroženo především rasismem a potom hned nejasností, do nichž se na každém kroku propadá naše pojetí člověka. Autorovy úmysly jsou nesmírně vážné: za napínavostí a brilancí jeho slovesného umění je hluboké myšlenkové úsilí, které z vědecké utopie činí studii o podstatě lidství.

Situace je asi taková: anthropologická výprava na Nové Guinei slaví vrcholný triumf, když opravdu najde chybějící článek mezi praopem a člověkem. Okolnosti jsou ovšem velmi překvapující: nejde o zkamenělé kosti, nýbrž o živé tvory. Nález se však brzo vymkne nezaujatému vědeckému zkoumání a stává se předmětem hospodářských interesů. Testy, jimž byli podivní tvorové podrobeni, odhalily jejich mimořádné schopnosti, blíží se schopnostem lidským. Perspektiva neobyčejně levných pracovních sil dala zrod velkorysému plánu použití desítek tisíc „tropiů“ při zpracování většiny

australské produkce vlny. Ohrožené zájmy anglického vlnářství dosáhnou nakonec toho, že tropiové jsou prohlášeni lidmi a jsou tak vyňati z vlastnictví Takurské realitní společnosti, která požívá výhradního práva na zužitkování fauny a flory v celé Takuře. Čtenáři je zřejmé, že hlavním cílem tohoto „humánního“ opatření bylo pouhé prolomení monopolu Realitní společnosti na vykořisťování tropiů.

Avšak vedle a spíše napříč tomuto dění se rozvíjí sled událostí neskonale podstatnějších, hlubších, mohutnějších, protože mravních a duchovních: jde o hledání člověka. Problémem jsou ovšem nejprve tropiové, ale otázka je nakonec převrácena způsobem, který nám všem je dobře známý: v posledu nejde o lidství tropiů, ale o lidskost těch, kteří s nimi mají co dělat. Použijeme-li tradičních termínů, tedy otázka, zda tropiové jsou bližními nás lidí, je odmítnuta a zaměněna otázkou případnější: zda my jsme tropiům opravdu bližními.

Problém tropiů byl nejprve problémem zoologického třídění, a tedy záležitostí značně formální. Brzo však se objeví problém vážnější: jde o obranu bezbranných tropiů před kořistnickou Realitní společností. Tam po prvé se člověk sklání k svému biologicky chudšímu bratru a jde mu na pomoc. Stále si to však ještě chce odůvodnit přírodovědecky. Poznává však, že takové úsilí je marné a beznadějně. Nelze stanovit spolehlivou přírodovědeckou definici člověka, která by rozhodla o příslušnosti tropiů – rodové. Dostí krkolomným způsobem je problém tropiů učiněn předmětem práva. Soud, který lépe a legitimněji zastupuje lidskou společnost než anthropologové, dlouho, ale stejně marně usiluje o právní řešení.

Tak se už po druhé člověk sklání, aby se zastal bezbranných tropiů: prokurátor žádá trest za provinění na malém tvorečku, který se stal obětí za všechny své bratry tropie.

K řešení problému podstaty lidství se blíží teprve filosofující soudce – a tak se záležitost přesouvá mimo vlastní proces. Soudce měl zvláštní smysl pro samu otázku v její nejhlubší poloze. Ale autor mu kupodivu nedal mnoho příležitosti rozvíjet hlubokomyslné, pozoruhodné teorie. Jistě tomu tak není pouze pro neúnosnost filosofických spekulací v napínavém románu; vždyť celý román je přímo filosofií protkán, a nikterak se nám nezdá, že by to bylo na újmu věci. Nesporně jde o autorův záměr. Pravá podstata lidství se neukáže ve filosofických úvahách, byť sebe hlubších a pronikavějších; zvláště pak se musí výsledné „špinavé“ rozhodnutí o lidské povaze tropiů, vynucené tlakem hospodářských zájmů, jevit jako fiasko tomu, kdo hledal spásu v jednoznačné, nezvratné a neodvolatelné definici, jíž by byl jednou provždy určen člověk. Soudce je natolik filosof, aby se dovedl i na svou filosofii podívat filosoficky: aby viděl docela jasně: hlavní je, že se tropiům dostalo práva. „Bylo by příliš krásné, kdyby člověk mohl umřít za věc zcela spravedlivou. Pravda je, že takové věci není. Nejspravedlivější pře je většinou spravedlivá jen nádavkem. Aby obstála, k tomu potřebuje vždycky podporu zájmů, které vy nazýváte špinavými. Ale vy a já už víme proč: tato podvojnost jest vepsána do povahy lidskosti – a nejenže jsme si ji nevybrali, ale právě s ní svádíme boj.“ Výsledkem je rozpoznání, že lidství není stav, který by bylo lze definovat a konstatovat, ale důstojenství; že není člověk člověkem jakýmsi přirozeným právem, ale že je uznán za lidskou bytost a přijat do lidského společenství. Tu je však jasno, že je-li podstata lidství založena tímto přijetím a uznáním za člověka, musíme ji hledat ne jako vlastnost člověka, ale jako závazek pro něho, a tedy závazek pro nás. Cesta k lidství nespočívá ve všestranném rozvíjení přirozených schopností, nýbrž v pomoci, kterou přijímáme od těch druhých již jako děti a po celý další život. A jak praví sám autor, větší dokonalost netkví v kostře, ale v něčem zcela jiné podstaty, tj. v jednání.

Veliké bohatství je uloženo ve Vercorsově knížce; čtème ji pozorně a konfrontujme s ní své vlastní posice. Bude nám to k užtku.

21. 3. 1958

Podstata krise, z níž se dnešní svět stále ještě nedovedl pozvednout, tkví podle úsudku mnohých myslitelů v tom, že mnoha způsoby a na mnoha frontách je ohrožen člověk jako člověk, jeho podstata, jeho lidství.

1. Hospodářské zájmy
2. Sympatie k „slabšímu“, bezbrannému
3. Je tropí člověk?
4. Lidskost je v akci, ne v předmětu akce.
5. Proti rasismu: podstata člověka není definovatelná biologicky.
6. Druh či rod x lidská společnost (u člověka společnost přerostla druh, zatím co společenství zvířat i rostlin představují vždy výsek druhu, při symbiose výseky dvou či více druhů).
7. Universálnost lidskosti – jeden z případů transcendence (o níž mluví autor ve Vysvětlení, připojenému k polskému překladu).